

CASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
GOD. 29, BR. 2, 33—64,
ZAGREB, PROSINAC 1981.

AORIST I IMPERFEKT U DJELIMA VLADIMIRA NAZORA

Stjepan Babić

Danas već pomalo prodire u opću svijest da hrvatski književni jezik mora učiti svaki pojedinac, pa i onaj koji je imao sreću roditi se u pravom štokavskom selu. Posebno to vrijedi za Vladimira Nazora ne samo zato što je bio čakavac, nego i zato što je bio odgojen u talijanskoj kulturi i talijanskom jeziku. Sam je o tome ostavio više podataka, a znamo to i iz pisanja drugih.

»... Vladimir Nazor, mladi Dalmatinac, od djetinjstva uzgajan u talijanskom jeziku, koji je tek u mladenačkoj dobi naučio bolje hrvatski ...«, kaže o tome Milan Marjanović,¹ da navedem samo jedan od više sličnih podataka.

Može se sa sigurnošću tvrditi da se Nazor tim učenjem popeo na zavidnu visinu. Ovladao je hrvatskim književnim jezikom sa svom njegovom raznolikošću, sa svim njegovim titrajima i preljevima tako da je mogao izraziti svaki drhtaj svoga srca, svaki treptaj svoje duše, do one mjere kojom se to jezikom uopće može. Jezik mu je pun raznovrsnih oblika nabijenih puninom sadržaja, boja i zvukova sa svim stvarnim i pjesnički doživljenim vrijednostima.

»Bujnost pjesničkih slika, epiteta i dikcije upravo iznenađuje. Rasipnošću svježih slika i boja, krepčinom, sočnosti i velebnosti izraza i jezika Nazor se odlikuje iznad mnogih naših savremenih pjesnika« kaže za njegov jezik već spomenuti Milan Marjanović.² Nije on od toga jezika samo uzimao, nego mu je i davao. I sam je obogatio književni jezik jer iz njegovih djela izbijaju mnogi novi, mladi i bujni izdanci.

U tom raznovrsnom obilju ja ću se zadržati samo na dvije pojedinosti, na aoristu i imperfektu. Ali to nužno ograničenje nije nipošto put škrtom pustinjom, nego obiljem oblika razasutih gotovo na svakoj strani njegovih djela:

¹ *Hrvatska književna kritika*, III, MH, Zagreb, 1950, str. 80.

² Isto, str. 191.

Čuh njegov vrisak.

Ja skočih, udarih glavom i prsima o vrata; zalajah.

— Šarko!

Brava škrinu. Vrata se malko otvoriše, i ja uđoh.

Baciš se na tle moleći ga, da mi oprost.

Kad se digoh, on je već bio ušao u drugu sobu i legnuo na krevet.

Žižak je gorio na stolu okružen tako knjigama, da je čitava soba bila u polumraku. Svijetlio se samo strop...

Šarko, 46.

Al' se nitko nije odazvao. Park je šutio, kuća je spavala, nalik na životinju, što probavlja u snu obilnu hranu.

Trećeg me jutra uhvatiše, dobro me izmlatiše, vezaše me u štali.

Tješto sam se, što u njoj nema više konjâ. Gospodar je već prije bio prodao konje i kupio krave, te tihe životinje, koje su i njega bez zlobe gledale svojim očima. Mjesto kočijaša vladala je sada dvorištem mršava neka kravarica.

Šarko, 54.

Iako su takvi primjeri u Nazora veoma česti, iako takva upotreba nije karakteristična samo za Nazora, nego za hrvatsku književnost uopće, ipak bi krivo bilo kad bismo zaključili da Nazor samo tako i samo zato upotrebljava aorist. Ima u njegovim djelima mnogo aorista koji se ne mogu tako interpretirati. Upotrebljava ga on i s drugih razloga i u drugim značenjima, a glavni je što je aorist uobičajeno izrazno sredstvo hrvatske književnosti. Premda je u razgovornom jeziku, poslovnom i znanstvenom stilu i u pojedinim govorima rijedak, a u nekima se i potpuno izgubio, u književnomjetničkim tekstovima veoma je čest. Iako bi se po goloj semantičkoj vrijednosti uvijek mogao zamijeniti perfektom, ne bi se mogao po stilskoj vrijednosti, kako je to dobro zapazio i Nazor, jer je kao sintetski izraz stilski izražajni, a po čestoj je upotrebi u književnomjetničkim tekstovima postao jedno od njihovih značajnijih obilježja.

Nazor pazi na smjenjivanje glagolskih oblika kako bi izbjegao nepotrebno ponavljanje i monotoniju koja iz toga proistječe, pogotovu što su njegove rečenice upravo nabijene glagolskim oblicima:

Al' ja udarih u svoje najljuće lajanje.

Gospodar napravi naglu kretnju, okrenu se, zgrabi nešto sa stola i zamahnu.

Nešto je proletjelo pokraj mene, udarilo o kamen, raspuklo se staklenim zveketom.

Ja se odmah umirih; legoh ispod prozora.

Šarko, 64.

U drugim stilovima književnoga jezika aorist se nalazi rjeđe, ali ga u Nazora i u takvim stilovima nalazimo često, i u njegovu dnevniku, i kritikama, i osvrtima i sl., jer Nazor nigdje ne može zatomiti svoju liričnu prirodu pa je sasvim razumljivo što i u tim djelima često nalazimo aorist kao jednu od njezinih oznaka.

U Nazorovim djelima ima aorista upotrijebljenih i za neposrednu prošlost, ali ja ne bih rekao da je to posebna upotreba, nego u velikom mnoštvu aorista u označavanju različitih prošlosti ima ih i za neposrednu. Tako, npr., u dnevniku *S partizanima* 8. IV. piše:

*Aorist ustupi nabuhlome i mlitavom Perfektu svoje sjedište. Neka to Aorist radije učini — u nekim prilikama — Prezentu, s kojim je on često (iako se ne bi reklo) u bližem srodstvu.*⁴

Valja napomenuti da tu Nazor opisuje upotrebu aorista kako je opisuju neki današnji lingvisti i kako ga treba danas prikazivati, a ne kako su ga prikazivali lingvisti u Nazorovo vrijeme. Oni ga nisu proučavali na temelju potvrda književnih djela, nego na dijalekatnoj osnovi ili bar s punim osloncem na nju pa su težište stavljali na upotrebu aorista za oznaku neposredne prošlosti.

U Nazorovim djelima zaista ima mnogo primjera u kojima je aorist upotrijebljen za radnje koje su se dogodile iznenada, naglo, za radnje koje su se vršile živo, burno, npr.

Vjetar huknu, vrba se tresnu, i pruće psiknu ljutito, resko.

Otac, 27.

Ova je rečenica umetnuta među dva dijela očeve tužaljke-opravljanja nad sinovim grobom, a naglost i živost radnje pojačana je i odsječnom ritmičnošću cijele rečenice.

Sve je kao ukočeno i začarano u selu: samo su četiri jablana na uglovima kumpar Zvanetove kućice počela treperiti listićima i tresti krošnjom. Potamniješe kao stoljetni hrastovi, zaobljše se u sredini, dobiše po jednu kvrgu na vrhu, isturiše još jedno deblo prema zemlji i pružiše put kmetove kuće po dvije grane slične ručetinama. Da, četiri diva strše sada na uglovima kuće i gledaju u mraka koji lebdi nad njihovim glavama...

Boškarina, 92.

U početku je mir, zatim lagano kretanje pa su upotrijebljeni historijski prezent i perfekt, zatim je iznenadna, živa radnja izrečena s pet aorista, a živost je pojačana što se svi nalaze na početku rečenice. A tada dolazi smireno promatranje pa su upotrebljena tri historijska prezenta.

Slično je i u tri primjera uzetih iz romana *Šarko* u kojima je aorist uokviren drugim glagolskim oblicima:

On je prilazio vodeći za sobom dug red malenih ljudi. Vidio sam najedamput svu silu otvorenih ustiju i raskolačenih očiju. Sve su one oči planule, usta stala cičati i vikati, a ja se prestrašio i pobjegao.

— Psići! Psići! Joj! I! U!

Red se rasu. Gužva i vika. Da nije bilo njega, pograbiše nas, razgrabiše udaviše.

Iz njegovih usta prasnu riječ kratka i jaka. Ona gomilica ušuti i napravi oko nas krug. Nitko nas nije više dirao, al' je mnogo očiju buljilo u nas. Usklici se i nadalje otimali iz ustiju, ruke su jedva mirovale.

Šarko, 10.

Silio sam se dugo da se ne maknem i da ne pisnem. Ali nisam mogao više izdržati.

⁴ Isto, str. 435. i 436.

Čuh njegov vrisak.

Ja skočih, udarih glavom i prsima o vrata; zalajah.

— Šarko!

Brava škrinu. Vrata se malko otvoriše, i ja udoh.

Bacih se na tle moleći ga, da mi oprost.

Kad se digoh, on je već bio ušao u drugu sobu i legnuo na krevet.

Žižak je gorio na stolu okružen tako knjigama, da je čitava soba bila u polumraku. Svijetlio se samo strop. . .

Šarko, 46.

Al' se nitko nije odazvao. Park je šutio, kuća je spavala, nalik na životinju, što probavlja u snu obilnu hranu.

Trećeg me jutra uhvatiše, dobro me izmlatiše, vezaše me u štali.

Tješto sam se, što u njoj nema više konjâ. Gospodar je već prije bio prodao konje i kupio krave, te tihe životinje, koje su i njega bez zlobe gledale svojim očima. Mjesto kočijaša vladala je sada dvorištem mršava neka kravarica.

Šarko, 54.

Iako su takvi primjeri u Nazora veoma česti, iako takva upotreba nije karakteristična samo za Nazora, nego za hrvatsku književnost uopće, ipak bi krivo bilo kad bismo zaključili da Nazor samo tako i samo zato upotrebljava aorist. Ima u njegovim djelima mnogo aorista koji se ne mogu tako interpretirati. Upotrebljava ga on i s drugih razloga i u drugim značenjima, a glavni je što je aorist uobičajeno izrazno sredstvo hrvatske književnosti. Premda je u razgovornom jeziku, poslovnom i znanstvenom stilu i u pojedinim govorima rijedak, a u nekima se i potpuno izgubio, u književnoumjetničkim tekstovima veoma je čest. Iako bi se po goloj semantičkoj vrijednosti uvijek mogao zamijeniti perfektom, ne bi se mogao po stilskoj vrijednosti, kako je to dobro zapazio i Nazor, jer je kao sintetski izraz stilski izražajni, a po čestoj je upotrebi u književnoumjetničkim tekstovima postao jedno od njihovih značajnijih obilježja.

Nazor pazi na smjenjivanje glagolskih oblika kako bi izbjegao nepotrebno ponavljanje i monotoniju koja iz toga proistječe, pogotovu što su njegove rečenice upravo nabijene glagolskim oblicima:

Al' ja udarih u svoje najljuće lajanje.

Gospodar napravi naglu kretnju, okrenu se, zgrabi nešto sa stola i zamahnu.

Nešto je proletjelo pokraj mene, udarilo o kamen, raspuklo se staklenim zveketom.

Ja se odmah umirih; legoh ispod prozora.

Šarko, 64.

U drugim stilovima književnoga jezika aorist se nalazi rjeđe, ali ga u Nazora i u takvim stilovima nalazimo često, i u njegovu dnevniku, i kritikama, i osvrtima i sl., jer Nazor nigdje ne može zatomiti svoju liričnu prirodu pa je sasvim razumljivo što i u tim djelima često nalazimo aorist kao jednu od njezinih oznaka.

U Nazorovim djelima ima aorista upotrijebljenih i za neposrednu prošlost, ali ja ne bih rekao da je to posebna upotreba, nego u velikom mnoštvu aorista u označavanju različitih prošlosti ima ih i za neposrednu. Tako, npr., u dnevniku *S partizanima* 8. IV. piše:

- »Ludove, što to ũrādi? Gle, gdje si! U što ũpade!« —
 — Izvrših svoju dužnost. Kod kuće sam. Nađoh što sam i slutio.

*Brundu i zvjerađi tužila se Zeba:
 »Médo gospodaru, od Munjka Silnika
 Propadosmo, — na nas i dan i noć vreba.*

Medvjed Brundo, 29.

Mali, pogiboh ti od žeđe — požali se ona.

Boginja, 18.

- Ušla je u rupu. Gore. Ulovimo je.
 — Ovoga nam puta ne pobjegnu!
 I jedan od njih skoči drugome na leđa(. . .) Duskora dječak siđe noseći pticu.
 Sarko, 106/107.

Vidim da su puteljci gotovo uvijek na rubu provalija; skliznem li, propadoh . . .

S partizanima, 378.

U primjeru

Ostadosmo bez hrane, bez pića pa i bez drva . . . propadoh.

S partizanima, 327.

aorist *propadoh* prije znači neposrednu prošlost nego neposrednu budućnost, iako se ni to značenje ne može isključiti.

U književnoumjetničkim tekstovima hrvatske književnosti imperfekt je znatno rjeđi, a izvan njih je veoma rijedak, a tada je uvijek stilski posebno obilježen. Uzroci toj pojavi vjerojatno su složeni, a jedan je svakako u tome što su dvoji nastavci za nj dugi i neobični (-ijah, -ijaše, -ijahu, -jah, -jaše . . .) i što često izazivaju takve glasovne promjene po kojima se osnova znatno mijenja (*vucijah* od *vući*, *šućah* od *šutjeti* i sl.). To sigurno utječe da je imperfekt jače obilježen i da se rjeđe upotrebljava nego aorist. Stoga nije čudo što se prema imperfektu stvaraju neke ograde, ja bih rekao i predrasude. Mogu u tom pogledu navesti jedan značajan primjer. Kao što je Nazor dobio pouku o upotrebi aorista, tako je Fran Mažuranić dobio pouku o upotrebi imperfekta. Sam Fran govori o tome Rikardu Kataliniću Jeretovu u pismu od 24. travnja 1927:

G. Sirovica piše mi (26/VI 26) neka ne bih rabio imperfekta, već »prošlo složeno«. I navada: »Ne valja pisati moljahu, čuvahu, gostijahu, već: molili su, čuvali su, gostili su . . .«

Dobro! — Gospodin S. htjeo me je valjda podsjetiti, da ne pišem toga »hu — hu — hu«, a ja sam ga tako razumio, da se nikakovi imperfekti više ne rabe. Te sam, prema tome, svoj rukopis preinačio; mjestimice upravo teškim srcem!

Iz Vaših crtica vidim, da sam se prevario, jer Vi (primjerice) u prvih dva-naest redaka sedam puta rabite imperfekt. G. Caru zaleti se, dapače, katkada i onaj opasni »hu-hu-hu«! (»Stijene "plovanije" odbijahu i puštahu ...«).

Sada mi nije druge, već da — brže bolje — nekoje preinake popravim!

Dok mi iz Novoga stigne ono nešto rukopisa, koji već putuje, preinačiti ću ono, što sam — bez nužde razvukao: jer nekoje rečenice, u imperfektu daleko bolje i krečnije zvuče. One imperfekte na »hu«, koje sam zamijenio »prošlim složenim« vremenom, dirati neću. Taj »hu-hu-hu« zbilja slabo zvonit!⁵

A petnaestak dana kasnije piše opet R. Kataliniću Jeretovu:

... a sve imperfekte prenesoh na »prošlo sastavljeno«. A sad: »Jovo, na novo!« Imperfekte, — bar djelomice — uspostavljam ...⁶

Imperfekt je u Nazorovim djelima znatno rjeđi nego aorist, ali to je, kao što rekoh, u skladu s upotrebom imperfekta u hrvatskoj književnosti uopće. Nazor ga upotrebljava veoma umjereno, ali ne izbjegava ni oblike na -hu. Oni čak i prevladavaju, zatim dolazi prvo lice jednine, ostala su rijetka.

I sjene bježe, drevne strašne sjene

Što gonjahu nas ... (Pjesme, 18.)

Stajahu džini ... (19.)

Što žvljahu bez hvale ... (35.)

... što sami ga rigahu ... (35.)

Obarahu Tebi zide ... (64.)

Ustajahu u dan rani (67.)

Krv svoju oni našom njivom sijahu (70.)

... gdje nekad idah šumom (77.)

... ko dva lava, čekahu

Na mene glad i strah. (85.)

Nošah te u sebi ... (95.)

Krunu joj nosijah. (Intima, 76.)

Dok lovijah poljem crve i kornjaše. (Medvjed Brundo, 30.)

Igrahu kraj mene nejaka mi djeca (30.)

Suljahu se krišom put kitnoga visa. (36.)

Seljani se gurahu kroz začuđenu gomilu ... (Otac, 18.)

Štale se nalažahu odmah iza kuće. (Boškarina, 98.)

Prolaznici bivahu uvijek rjeđi ... (Mali Štefek, 225.)

A zrak i svjetlo ulažahu u kuću. (231.)

Uzalud mu davah koješta ... (Penzija pometača Jožine, 252.)

Sad se na njoj manje viđahu praznina, rane i ozljede ljute.

(Od Splita do piramida, 270.)

Ja dosad držah da su otoci Kiklade neki procvjetali vrtovi ... (272.)

Ona je šutjela; gledaše naokolo kao da nešto sluti i očekuje. (273.)

Grdosija stanovaše u Labirintu ... (277.)

... i ne slušah cicerunâ (288.)

... uzvikah se ja. (289.)

⁵ Dr Ivan Brlić, *Dokumenti o životu i ličnosti Vladimira Frana Mažuranića*, Zagreb, 1960., str. 170.

⁶ Isto, str. 172.

Govorili smo sve glasnije; a putnici — osobito gospođe — tiskahu se oko nas da čuju raspravljanje ... (309.)

Ukrcasmo se u lađu, gurajući se kroz gomilu prodavača koji nuđahu putnicima koješta. (315.)

On je u svemu i uvijek živ: u kamenju kojim smo gazili, u pijesku po komu smo gacali; u ljudima što ih sretasmo; u kamilama što ih jahasmo; u moru kojim plovimo ... (318.)

A Misirka je gledaše raskolačenih očiju ... (322.)

Tako se zвахu naši negdašnji uskoci ... (S partizanima, 328.)

Moje me dvije bolesti noćas i danas manje smetahu. (339.)

Jutros gledah kako na njemu sunce istječe ... (345.)

Na halucinacije koje me spopadahu ... (381.)

... »kliješta« koja nas stiskahu ... (381.)

Zanimljivo je da jedan imperfekt nalazimo i u Istarskoj narodnoj pjesmi koju Nazor navodi kao moto u Albusu kralju:

Gospoda više činjahu.

Imperfekt nema ni tako raznovrsnu ni tako specifičnu upotrebu kao aorist. Ipak ni on nije bez nekih posebnih upotreba. Osim normalne stilske upotrebe zbog sintetičnog oblika i zbog raznolikosti prošlih vremena, u pojedinim kontekstima on se upotrebljava za uzvišene, svečane, veličanstvene radnje. Mislim da se to očituje u ovim primjerima gdje se iza nekoliko perfekata javlja imperfekt:

Djeca su išla šumom gazeći mahovinu. Grančice su ih udarale po ramenima da ih prospu laticama i peludom: Šikare se otvarahu da im pokažu stazicu do divovih dvora ...

Otac, 22.

Vjetar je udarao o čemprese na groblju. Oni su tresli vrhovima, škripali i lovili u krošnju vjetarnji dah koji im je nadimao njedra puneći ih hropnjom. Niski se oblaci valjahu po noćnom nebu, sad nagomilani kao kup hridina, sad rastrgnuti u krpe.

Otac, 26.

Imperfekt se javlja i u tekstovima koji opisuju davnu prošlost, s jačom ili slabijom asocijacijom na biblijski stil ili biblijsku stvarnost. Tako u sljedećem primjeru nalazimo inače u Nazora rijedak imperfektni oblik u izrazito biblijskom kontekstu:

Da, to je ona koju ljudi kralja Davida, ratnika i psalmista, tražijahu po svijetu, i nadoše je napokon, i povedoše je u Jerusolim, da razveseli svojom mladosti i ljepotom tmurne dane sijedog vladara ...

Od Splita do piramida, 283.

Slično je kad u pripovijesti Šarko Nazor opisuje sablasti. To je priča o dalekoj tamnoj prošlosti i upotreba imperfekta pojačava dojam tamne jezivosti:

Svi zli duhovi, sva legendarna strašila staroga samostana, o kojima sam bio koješta čuo, ali u koja nisam do tada nikada htio vjerovati, bijahu se sakupila u sobi i gledahu, nepomična i šutljiva, kroz otvorena vrata, u lice onoga, koji je blijed ležao i napokon slatko spavao na postelji svoje muke.

Šarko, 50.

Al' je najmračnija između svih tih avetinja bila jedna, koja je sjedjela u gospodarevu naslonjaču i gledala najnapetije kroz otvorena vrata u onoga, koji je spavao. To je bio fratar duboke, teške starosti. Zglobovi njegovih ruku bijahu kao čvorovi na hrastovoj grani, nabori na licu poput borâ na starom deblu, a dlake se njegove brade hvatale za kostrijet na njegovim prsima i vijugale se sve do ispod pasa nalik na bršljanovo korijenje prilijepljeno za prastari zid. Mrak i studen izbijahu iz njega. Sve je na njemu bilo mračno i ledeno, samo su mu oči gorjele ne mičući ni za tren trepavicama. I one su oči nešto htjele i očekivale. Pričini mi se, kao da gledam golema pauka, što zuri u svoju žrtvu čekajući na trenutak, kad će ona klonuti, a on se na nju baciti.

Šarko, 51.

Ti primjeri ujedno pokazuju kako je Nazor imperfekt upotrebljavao umjerenost i odmjereno.

To potvrđuje i sljedeći primjer.

U *Poruci Dalmatincima* Nazor upotrebljava imperfekt da pojača povijesno-uzvišeni tekst:

Kod nas se ustrojila drevna hrvatska država pod narodnim vladarima; vodili smo borbe s Venecijom braneći naše zalive i otoke; Neretljani bijahu strah i trepet morske krvi. Ravni kotari bijahu kolijevka junačkih srdaca; zagorski su se Dalmatinci borili s Turcima, a u novije doba Poljičani se opirahu generalima silnog osvajača, cara Napoleona; brodovi talijanskog admirala Persana utapali se kod Visa, uništeni vještinom i smionošću dalmatinskih mornara.

S partizanima, 386.

I tu se zapaža smjenjivanje glagolskih oblika i odmjerena i posebno svrhovita upotreba imperfekta. To potvrđuje i analiza glagolskih oblika u cijeloj *Poruci*, jer su to jedini imperfekti.

Pastir Loda kao izrazito povijesno djelo ima mnogo imperfekata. U brojanju postotak možda i ne bi bio impresivan,⁷ ali se čitanjem dobiva dojam kako je tekst upravo zasićen imperfektima.

Zapaža se da u Nazorovim djelima ima relativno malo imperfekta s nastavcima -ijah i onih sa -jah s kojima se završni glas osnove jotira. No zato u Nazorovim djelima nalazimo aorist nesvršenih glagola.

U našoj se lingvistici dugo raspravlja što takvi oblici znače, a završna riječ o tome problemu nije rečena ni do danas. Značajna su u tom pogledu mišljenja Tome Maretića, Augusta Musića, Aleksandra Belića i Đure Grubora.

Maretić je zapazio u Karadžića, Daničića i u narodnim pjesmama aoriste imperfektivnih glagola i kaže da taj aorist ima značenje imperfekta.⁸

Musić misli da se radnja imperfektivnog glagola vršila i izvršila pa da *govorih znači upravo govorah i svrših govorenje.*⁹

⁷ Pokusno brojanje na tri strane daje ove podatke: prezent 6, hist. prezent 52, perfekt 24, pluskvamperfekt, aorist 20, imperfekt 10 (str. 124—126.). Sličan je odnos i u Predgovoru *Pastira Lode*: prezent 84, perfekt 39, aorist 44, imperfekt 12 (str. V—X.). Iako imperfekta ima prilično, 10 na tri strane, odnosno 12 na šest strana, ipak gola statistika ne može pokazati bit pojedinih oblika jer njihova vrijednost ne zavisi samo od učestalosti, nego i od djelovanja u kontekstu u kojem se nalaze.

⁸ Gramatika, Zagreb, 1931., str. 529.

⁹ Južnoslavenski filolog, Beograd, 1925.

Belić dopunjuje Musića pa kaže da aorist imperfektivnih glagola znači završenu imperfektivnu radnju, tj. takvu radnju koja je neko vrijeme trajala pa se završila bez obzira da li se izvršila, tj. da *govorih* znači *govorah* i *presta-doh* *govoriti*.¹⁰

Đuro Grubor misli kao i Maretić.¹¹

Ja prihvaćam Maretićevo i Gruborovo mišljenje jer ne vidim načina na koji bi se Musićeva i Belićeva tvrdnja dokazala. Uzmimo Nazorov primjer.

Što u taj čas mislih i osjećah, izrazio sam kasnije ovim stihovima ...

Od Splita do piramida, 226.

Očito je da su glagolski oblici *mislih* i *osjećah* upotrebljeni istoznačno s obzirom na način vršenja glagolske radnje jer su oba nesvršena, a povezana su sastavnim veznikom *i*. Po Musiću i Beliću značilo bi da se radnja prvoga, *mislih*, vršila i izvršila, odnosno samo završila, a drugoga, *osjećah*, trajala, što je slabo uvjerljivo, zapravo nedokažljivo.

Mislim da aorist nesvršenih glagola pripada samo području morfologije, a razloga zašto se ti oblici javljaju ima više:

a. da se izbjegnu neobični oblici s nastavcima -ijah i neobični oblici s jotacijom;

b. zbog veće učestalosti aorista i njegovih normalnijih nastavaka aorisni su likovi prodorniji; iako naši glagoli s obzirom na aspekt obično čine par, ipak je gotovo sigurno da su svršeni glagoli brojniji;

c. zbog velike izražajnosti prošlih vremena pa prema tome i potrebe da se tvore od svih glagola, a veće nesigurnosti u tvorbi imperfektivnih oblika, tvore se običniji, aorisni, iako je glagol nesvršen; taj je razlog toliko značajniji što se u našim gramatikama (npr. u Maretićevoj i Brabec-Hraste-Živkovićevoj) u svim glagolskim obrascima daju aoristi nesvršenih glagola bez ikakve napomene iako na početku spominju neka ograničenja;¹²

d. tome kolebanju pridonose i dvovidni glagoli i glagoli na -ati kod kojih su aorisni završeci nekih lica jednaki imperfektivnim završecima;

e. zbog glasovne podudarnosti u sroku ili u opreci u prozi s pojačanom stilskom izražajnošću.

Smatram da to potvrđuju i Nazorovi primjeri.

Pretežno razlog a. vidim u ovakvim primjerima:

Od Port Saida do Kaira vozih se željeznicom danju. . .

Od Splita do piramida, 307.

¹⁰ Isto, 1926.

¹¹ Rad JAZU, 293.

¹² »Aorist se ponajviše tvori od perfektivnih (trenutnih) glagola, ali dosta često i od imperfektivnih (trajnih)«.

T. Maretić, Gramatika, Zagreb, 1931., str. 193.

»Aorist se tvori od infinitivne osnove najčešće od svršenih glagola, ali kadikad i od nesvršenih, osobito u narodnim pjesmama«. Brabec—Hraste—Živković, Gramatika, V. izd., Zagreb, 1963., str. 119.

Tu gramatička pravila o tvorbi aorista i imperfekta nisu odraz proučavanja hrvatske književne stvarnosti pa nesklad između kodificirane norme i upotrebe više proizlazi iz neadekvatne gramatike, a manje iz neadekvatne upotrebe.

Cvijećem ga kitih iz drugoga sada (Pjesni ljuvene, 7).

Gradismo ga dugo . . . (Isto, 27).

I ljute vodih boje (Pjesme, 85).

Kakvim medvjedima mi ne prkosimo i ne odoljesmo?

Dedek Kajbumščak, 17.

Nazorovim kolebanjem u tvorbi prostih prošlih vremena protumačio bih bih njegov primjer s *mislih* jer na drugom mjestu istoga putopisa ima *mišljah*:

Kad bijah u najdonjem Misiru, mišljah — gledajući u Sunamku — na Jerusolim . . .

Od Splita do piramida, 292.

A u Pastiru Lodi nalazimo i *mislijah, mislijahu*:

Mislijahu da rade što se ne smije prekinuti. (125.)

Mislijah, narod strahuje i trpi . . . (II, 15.)

Slično se kolebanje zapaža i u glagola *pratiti* i *tražiti*:

Pratih Dionysosa na vojni u Indiju . . . (Pastir Loda, 46.)

Pratih ga vazda, iz daleka. (Isto, II, 206.)

. . . reče liječnik koji pratijaše ljude . . . (Isto, II, 16.)

. . . pratijahu očima svaku Hrebovu kretnju. (Isto, II, 187.)

Neki primjeri pokazuju da Nazor radije upotrebljava nastavke *-ijah, -ijaše . . .*, nego *-jah, -jaše . . .* koji traže jotaciju.

Ima primjera u kojima prevladavaju razlozi b. i c.

Do dva puta pokušашe plemićke čete boju sreću i jurišашe na zidinu divova, ali se vratiše izlupane i osramočene.

Veli Jože, 40.

. . . riječi zagořskog Autohtonca djelovaše na me . . .

Dedek Kajbumščak, 19.

Proturaše se (oni) donle s mukom . . . (Isto, 51.)

Takve bismo primjere nazvali greškom, a oni su rijetki.

Primjer

Prenu se tek onda kad ga povedoše k lokvi, i svlačiše ga do gola, i namazaše čitavog, od glave do pete, uljem, i nađe se, s vodom do ispod koljena, na plitkom kraju bare.

Pastir Loda, 156.

zacijelo je jedinstven. Nazor je upotrijebio aorisni imperfekt jer mu se sigurno činilo neprihvatljivo normativno »svlačahu«, ne sjetivši se da bi tu trebalo jednostavno *svukoše*.

Razlog e. očit je u primjerima:

Gadim se vodâ što ih dosad pih

Od Splita do piramida, 301.

jer se rimuje sa *iħ*.

Gorih, ne izgorih. (Pjesme, 45.)

Očito je da bi *Gorah, ne izgorjeh* ili *Gorijah, ne izgorjeh* znatno oslabilo glasovnu podudarnost, a time i samu opreku. Što nije *Gorjeh, ne izgorjeh*, uzrok je u sroku s idućim stihom:

U zv'jezdu ja se sjajnu stvorih.

Isti je razlog i u primjeru:

*Sve što u životu smislih, počeh, radih
Bijaše po liku vašemu; a sve što
I dogradih — bilo je slabo ili vješto —*

Pjesme, 78.

Uzor su takvim oprekama primjeri s glagolima na -ati gdje je takva opreka normalna:

Al' što čekah, ne dočekah. (Šarko, 120.)

One noći spavah, al se ne naspavah. (Dedek Kajbumščak, 14)

Čekah dugo njegovu riječ, kao tuženi presudu. Ne dočekah odgovora.

Isto, 65.

Zanimljivo je da jedan takav primjer s aorisnim imperfektom nalazimo i u Matoševoj prozi s istoga razloga:

*Odviše živjeh, odviše se naživjeh.*¹³

Mislim da se zaključak nameće sam od sebe i da se može izreći u nekoliko riječi:

Sva Nazorova djela, bez obzira na vrstu, natopljena su aoristom, dok je imperfekt znatno rjeđi, upotrijebljen umjereno i odmjereno. I jedno i drugo u skladu je s upotrebom tih vremena u hrvatskoj književnosti.¹⁴

Primjeri su uzeti iz ovih Nazorovih djela:

Boginja; u knjizi *Ona sva sjajna i ona sva siva*, Zagreb, s. a. (Vasićevo izd.)

Boškarina, Pet st. hrv. knjiž., I.

Eseji, članci, polemike, Zagreb, 1950.

Dedek Kajbumščak, Zagreb, 1939.

Intima, Zagreb, s. a. (Vasićevo izd.)

Mali Štefek s Medveščaka, Pet st. hrv. knjiž., I.

Medvjed Brundo, Zagreb, 1915.

Od Splita do piramida, Pet st. hrv. knjiž., I.

Otac, u knjizi *Pod bremenom ljubavi*, Zagreb, s. a. (Vasićevo izd.)

Pastir Loda, I. i II. dio, Zagreb, 1938.

Penzija pometača Jožine, Pet st. hrv. knjiž., I.

Pjesme, Zagreb, s. a. (Vasićevo izd.)

Pjesni ljuvene, Zagreb, s. a. (Vasićevo izd.)

S partizanima, Pet st. hrv. knjiž., I.

Šarko, u knjizi *Portreti i siluete*, Zagreb, 1948.

Veli Jože, Pet st. hrv. knjiž., I.

¹³ Umorne priče, Zagreb, 1917., str. 15.

¹⁴ To je referat održan 2. lipnja 1976. u Supetru na Znanstvenom zasjedanju 'Vladimir Nazor' kako je predan za zbornik radova s toga skupa, ali zbornik nije od sizova dobio potrebnu novčanu pomoć pa nije još izašao, a nije ni vjerojatno da će izaći u bliskoj budućnosti. Članak *O tzv. aoristu imperfektivnih glagola*, objavljen u Jeziku, XXIV, str. 33—41, napisan je poslije.

S a ž e t a k

Stjepan Babić, Filozofski fakultet, Zagreb

UDK 801.559.12+801.559.14:801.563:82.07:808.62, izlaganje na Znanstvenom zasjedanju
»Vladimir Nazor«, primljeno za tisak 19. lipnja 1981.

The Aorist and the Imperfekt in Vladimir Nazor's Works

Discussing the use of the Aorist and the Imperfekt in the works of the Croatian writer Vladimir Nazor, the author concludes that in all the works, regardless of the literary genre, the Aorist is very much used and the Imperfekt much more rarely, but this is in line with the use of these tenses in Croatian literature.

VRSTE IMENIČKE DEKLINACIJE

(s posebnim obzirom na starije hrvatske gramatike)

Branka Tafra

U fleksiji imenica razlikujemo nekoliko vrsta sklonidbi. Svakoj vrsti svojstven je određen sustav padežnih nastavaka. Paradigmatiski vezani nastavci jedne sklonidbe pretpostavljaju jedan drugoga, ali i jedan drugoga isključuje. Sklonidbene se vrste ponašaju kao zatvoreni sustavi jer se na sinkronom planu nastavci ne prenose iz jedne vrste u drugu.

U staroslavenskom je jeziku bilo devet osnovnih vrsta imeničke deklinacije. Podjela je napravljena prema završnom fonemu pretpostavljene indoevropske osnove, te razlikujemo samoglasničke *o*-, *a*-, *i*-, *u*- i suglasničke *r*-, *v*-, *s*-, *t*-deklinacije. Tokom jezičnog razvoja došlo je do ujednačavanja između pojedinih deklinacijskih vrsta, pa se njihov broj smanjio. Postalo je sporno koliko deklinacijskih vrsta ima hrvatski ili srpski jezik i na osnovi čega se vrši podjela. »Naučnici, koji su proučavali naš jezik, i pisci gramatika za naše srednje škole polazili su od raznih principa za razvrstavanje imenica u promjene i različito su ih razvrstavali.«¹ Kada se pogledaju važnije gramatike od Vuka Karadžića² naovamo (gramatike A. Leskiena,³ T. Maretića,⁴ A. Belića,⁵ školske prijeratne i poslijeratne gramatike⁶), uočavaju se tri glavna kriterija od kojih su polazili gramatičari pri razvrstavanju imenica u sklonidbene vrste. To su osnovinski završetak, rod imenica i padežni nastavci, mada bi se mogli naći i drugi kriteriji.

¹ M. Stanić: *Tipovi imeničkih deklinacija našeg jezika*, Rad JAZU, 278, Zagreb, 1949, str. 198.

² V. S. Karadžić: *Srpska gramatika* u djelu *Srpski rječnik*, Beč, 1818.

³ A. Leskien: *Grammatik der serbo-kroatischen Sprache*, Heidelberg, 1914.

⁴ T. Maretić: *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1899.

⁵ A. Belić: *Gramatika srpskohrvatskoga jezika za II razred srednjih i stručnih škola*, Beograd, 1932.

⁶ O tome više u spomenutom radu M. Stanića